

Báthory Orsolya*

Faludi Ferenc ismeretlen latin nyelvű verse Batthyány József esztergomi érsekhez

Az esztergomi Prímási Levéltár Batthyány József érsek (1776–1799) iratanyagát tartalmazó gyűjteményében találtam az alábbi, Faludi Ferenc (1704–1779) szerzőségével feltüntetett kéziratos költeményt.¹ Az egy lap terjedelmű iratnak a rektóján olvasható maga a vers, a verzón pedig a *HH. Carmen Gratulatorium Francisci Faludi 1778.* szöveg szerepel. A *HH.* az irat jelzete, ez alatt iktatták az érseki hivatali adminisztrációhoz tartozó protokollumban. Az 1776. január elsejétől hivatalba lépett esztergomi érsek, Batthyány József ugyanis két protokollum (jegyzőkönyv) vezetését rendelte el, az egyik egy ún. „protocollum historicum“, a másik a „protocollum negotiorum“ volt. Az előbbi lényegében az érseknek és hivatalának mindennapi elfoglaltságairól vezetett diárium vagy *historia domestica* volt.² Ez utóbbinak az 1778. július 12-i bejegyzése említi, hogy „Faludi Ferenc elküldte Őeminenciájának kiadásra érdemes költeményeit, amelyekben a bíborosi méltóságról versel, valamint kifejezi gratulációját. Őeminenciája elrendelte, hogy visszaérkeztéig a kanonok őrizze meg a verseket, ahogyan az a *HH.* [jelzet] alatt szerepel.“³ A *historia domestica* ezen bejegyzése egyfelől bizonyíték arra, hogy a költemény valóban Faludi szerzeménye, másrészt megerősíti a gyanúkat, amit a vers fölött lévő többes számú *Carmina Faludiana* cím táplál, tudniillik, hogy a költő nemcsak az alább olvasható alkotással, hanem legalább még egy további verssel tisztelgett az újonnan kinevezett bíboros Batthyány József személye előtt. Sajnálatusunkra azonban csak ezt az egy költeményt másolta le valaki, a másik (esetleg a többi) vers, egyelőre (és remélhetőleg) lappang.

A Batthyány Józsefet köszöntő vers keletkezésének apropója, amint az az ajánlásban is szerepel, az egyházfő 1778. évi bíborosi kinevezése volt. Faludi

*A szerző a MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport munkatársa.

¹ Prímási Levéltár, Batthyány József hercegprímás iratai, Acta publica-ecclesiastica 1776–1785, Nr. 19.

² *Historia domestica seu Diarium actorum domesticorum prout et Visitationis Canonicae Card. Primatis a Batthyán per diversos capellanos aulicos conscripta ab 1776 usque 1782.* Prímási Levéltár, Batthyány József hercegprímás iratai, Acta publica-ecclesiastica 1776–1785, Nr. 935.

³ Item transmisit Suae Eminentiae Carmina digna praelo Patris Falody [!], quibus de dignitate Cardinalitia modulatur, et gratulatur, quae per eundem Canonicum usque redditum suum asservari Sua Eminentia benigne jussit, uti sub *HH.*

eddig ismert legkésőbbi, és már Révai Miklós által is kiadott latin nyelvű verse az *In scutum gentilitium Ioannis Szili primi episcopi Sabariensis*, amelyet a költő Szily Jánosnak – annak 1777. évi, a frissen alapított szombathelyi püspöki székhelybe való beiktatása alkalmából – írt.

Nem a hercegprímás volt az első Batthyány, akihez Faludi Ferenc költeményt címzett. Apjához, Batthyány Lajoshoz két magyar nyelvű alkalmi verset is írt: az egyiket 1751-ben nádori kinevezésére, a másikat 1764-ben névnapja alkalmából.⁴ Batthyány Xavéria Niczky Györggyel való egybekelésének jeles ünnepére (1774. november 13.)⁵ egy latin nyelvű nászverset költött, amelynek később a magyar paralleljét is megírta. A költő családja és a mágnásfamília közti kapcsolatot Gyárfás Tihamér kutatásai fedték fel a múlt század elején. Faludi Ferenc Németújváron, a Batthyány család törzsbirtokán látta meg a napvilágot, keresztszülei Batthyány Ferenc gróf és felesége voltak. A költő apja, Faludi János a XVIII. század első két évtizedében a sármelléki uradalom tiszttartója volt.⁶

A Faludi költészetével foglalkozók rendre szigorú kiritikával illették a latin nyelvű alkalmi verseket.⁷ Első kritikusuk maga az „editor princeps” Révai Miklós volt, aki a költemények első kiadásába még ugyan felvett tizenhét deák verset (első kötet, 1786)⁸, de ezeket már ki is hagyta az 1787-es második, „megjobbított nyomtatásból” mondván: „Az igazat megvallva nem olyan ezekbenn Faludi, milylyen a’ Magyarbann. Még is az első kiadásbann kéntelen voltam ezeket is némelyly Jó Barátinak kívánságokra ki nyomtatni. Most már

⁴ Az utolsó nemzeti nádorhoz címzett magyar nyelvű alkalmi versek is vélhetőleg az eredeti, még lappangó latin költemények fordításai. Vö. ILLYEFALVI V. Aladár, *Faludi Ferenc élete és költészete*, Bp., 1894, 40. Három magyar „éneknek” olvashatjuk a latin előzményét Révai első kiadásában. (*Faludi Ferentz költeményes maradványai*, I-II, egybe szedte, 's elő beszédekkel, jegyzésekkel ... meg-bővítve közre bocsátotta ... Révai Miklós, Győr, 1786–1787. A továbbiakban: RM.) A már említett *Méltóságos gróf Niczky György ls Batthyány Xavéria kisasszony házassága alkalmatosságával* (RM, 78–79) című ének latin előzménye a *Carmen nuptiale in scutum sponsorum Xaveriae Batthyani et Georgii Niczki* (RM, 101). A *tarcsai savanyuvizről* (RM, 81) a *Carmen seculare super fonte acidularum Tartsae* (RM, 102) magyarra való átültetése, A *Méltóságos Szili János úrnak szombathelyi első érdemes püspöknek, mikor azon püspökségbe be állott* (RM, 84) pedig az *In scutum gentilitium Ioannis Szili primi episcopi Sabariensis* (RM, 103) fordítása.

⁵ GYÁRFÁS Tihamér, *Faludi Ferencz élete*, III, ItK, 1910, 414.

⁶ GYÁRFÁS, i. m., I, ItK, 1910, 2–3.

⁷ Az elmarasztaló vélemények összefoglalását lásd NAGY Elemér, *Faludi Ferenc Omniáriumának latin nyelvű versei és jegyzetei*, Ipolyság, 1943, 52–53.

⁸ Az *Ad celsissimus S. R. I. principem Franciscum Barkóczi archiepiscopum Strigoniensem cum summus studiorum protector renunciaretur*, (RM, 95–98) és a fentebb említett *In scutum gentilitium Ioannis Szili primi episcopi Sabariensis* kivételével valamennyi latin vers megtalálható az *Omniáriumban*, viszont Révai nem közölte az *Omniáriumban* lévő összes verset.

azok is látják, hogy ezzel valami homály terült Faludi' nevére. Ki hagyom tehát a' mostani újabb Nyomtatásból. Amúgy is a' Magyarok csak Magyar Verseket kívánnak."⁹ Gyárfás Tihamér véleménye szerint, a latin nyelvű versek „semmivel sem rosszabbak az e korban divatos klasszikus formájú verseknél, amilyeneket Révai is írogatott, s melyekből egy kötetnyit Győrött 1792-ben ki is adott.”¹⁰ Valószínűleg Révai szigorú kritikájának, de még inkább a magyar nyelv ügyének fokozottabb előtérbe kerülésének tudható be, hogy a latin versek több mint százötven évig nem jelentek meg nyomtatásban.¹¹ Nagy Elemér az *Omniárium*ról szóló értekezésében Gyárfás Tihamérhoz hasonlóan szintén védelmébe veszi Faludi latin verseit, azok közül is a leginkább védelemre szoruló alkalmi költeményeket. Szerinte Faludi mint a XVIII. század jezsuita költője nem vonhatta ki magát korának későhumanista indíttatású, a középiskolai poétikaoktatáson alapuló virtuóz verselési gyakorlata alól; ez volt, ahogy fogalmaz, „latin költészetének éltető forrása.”¹²

Az alább közölt költemény, ahogyan azt az iratot rendező levéltáros (talán épp Jordánszky Elek, aki 1792-től töltötte be el a primási archivárius tiszttét) feltüntette *carmen gratulatorium*. A korabeli poétikák metrikai osztályozása szerint *carmen elegiacum*, azaz elégiás vers, amennyiben a versformája disztichon. Jacob Masen „kötött ékesszólásról” vagyis költészettanról szóló tankönyvének műfajelméleti fejezetét tanulmányozva leginkább a *syncharisticon*nak mondanánk a költeményt, amennyiben ez a műfaj szolgál a hivatalát frissen elnyerő személy laudálásra, a neki szóló gratuláció kifejezésére. A görög *syncharisticon* elnevezés megfelel a latin *carmen gratulatorium*nak.¹³ Ez utóbbi nem sokban különbözik a többi, ugyancsak élő személyek dicsőítésére szolgáló rokonműfajtól, az *eucharisticontól*, az *epiniciontól* vagy a verses *panegyricustól*, viszont Masen szerint a *syncharisticon*

⁹ Faludi Ferentz' költeményes maradványai a' jegyző könyvvel együtt, egybe szedte és közre botsátotta RÉVAI Miklós, Pozsony, 1787, [9]. Lásd még Faludi Ferencz versei, összeszedte és jegyzetekkel kísérte NÉGYESY László Bp., Franklin, 1900, 115.

¹⁰ GYÁRFÁS, i. m., III, 417.

¹¹ Nagy Elemér jobbára csak versrészleteket jelentetett meg az *Omniáriumból* (NAGY Elemér, i. m.), melynek legújabb kiadását lásd: FALUDI Ferenc Prózai művei, II, s. a. r. VÖRÖS Imre, a latin nyelvű szövegeket gond. URAY Piroska. Bp., 1991, 939–988. Az *Omniáriumban* nem szereplő két vers továbbra is csak a Révai-féle kiadásában érhető el.

¹² NAGY Elemér, i. m., 1943, 26–29.

¹³ Vö. Jacobus MASENIUS, *Palaestra eloquentiae ligatae*, Coloniae Agrippinae, 1682, 79.

a *panegyricus*hoz áll a legközelebb.¹⁴

Maga a vers nem okoz különösebb meglepetést az olvasónak, amennyiben az a korban megszokott, tömegével keletkezett alkalmi költemények színvonalát hozza. Hangvételére, a műfajjal kapcsolatos elvárásoknak megfelelő módon, a túlzó dicsőítés, áradozás jellemző. Latinsága gyakorlottan csiszolt és gördülékeny. A költeményt stilisztikai szempontból hasonló rutinosság jellemzi: ugyanazt a klasszikus latin auctorok (főleg Vergilius, Horatius és Ovidius) utánzásán alapuló, de tartalmilag már kiüresedett „formanyelvet” használja, amelyet Európában mindenki, aki latin alkalmi költemények írására adta a fejét.¹⁵ A formanyelv egyik jellemzője volt az archaizálás, azon belül is az antik pogány istenvilág allegorikus szerepeltetése. Faludi alábbi költeménye szintén több antik mitológiai alakot (a pogány istenek összessége: a „Diis”, „Themis”, „Pierides”, „Apollo”, „Thalia”) vonultat fel, míg csak néhány explicit célzást találunk a katolicizmussal kapcsolatban. Az egyik a „Purpureos Patres” (8), ami a bíbor két, pogány kontextusban álló szinonímája (Murice, ab Ostro, 6–7) után a bíborosi kollégiumot jelöli, ahogy szintén Batthyány kardinális méltóságára utal a „Cardo Religionis” (21) is. Az „Orbis Iudex” (21) mellett Faludi gondosan feltüntette a kifejezés eredeti lelőhelyét, azaz Szent Bernát *De consideratione* című művének negyedik könyvét. (Az már a másoló tévesztése, hogy a „liber” rövidítését (l.) egynek (1) olvasta.).

A vers szövegében Faludi korábbi költeményeinek egyes fordulatai köszönnek vissza. Így a ‘főpap’ jelentésben álló, prozódiai szempontból kedvező „Praesul” többször is feltűnik Barkóczy Ferenc esztergomi érsek tiszteletére, valamint Klimó György pécsi és Szili János szombathelyi püspökökhöz írt versekben.¹⁶ A „plaudite,” („tapsoljatok”, 25) hol a múzsáknak, hol a szombathelyi híveknek szóló felszólítás is előfordul a korábbi versekben;¹⁷ a „nisi surgat major Apollo” (23) pedig csaknem ugyanígy szerepel Faludi egyetlen szapphói strófában írt és Barkóczyhoz címzett költeményében: „Nullus hunc aequet, nisi surgat alter / maior Apollo.”¹⁸

¹⁴ Uo. „Haec enim carminum genera fere Panegyricis commiscentur.”

¹⁵ Vö. NAGY Elemér, *i. m.*, 28.

¹⁶ RM, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 103.

¹⁷ RM, 93, 96, 103.

¹⁸ RM, 97.

A versben lévő antik allúziókat vizsgálva két tényleges szövegpárhuzamot véltünk felfedezni. Az „ardenti effultus ab Ostro” (7) az ókeresztény Prudentius „floribus ardentique iubet vestirier ostro” sorával (*Psychomachia*, 39), a „Calathis date lilio plenis” (25), pedig Vergilius egyik sorpárjával (*Eclogae*, II, 45–46) állítható párhuzamba: „Huc ades, O formose puer: tibi lilia plenis / ecce ferunt Nymphae calathis: tibi candida Nais.”

A korábbi versekhez képest tartalmi újdonságnak számít, hogy a laudált személy családtagjai is neves előkelőségek. Így Faludinak lehetősége van arra, hogy a hercegprímás-bíboros pályafutását az apa Batthyány Lajos politikai („maximus Iste toga”), és a nagybáty Batthyány Károly katonai („Maximus Ille Sago”) felemelkedésével hasonlítsa össze.¹⁹ Az összevetésből természetesen az érsek kerül ki győztesen, aki az általa viselt méltóságok révén mindkét felmenőjét megelőzte („Titulis praecedis utrumque”), és ezáltal betetőzte a családban addig elért sikereket („Hic stirpis Vestrae est gloria, Culmen, Apex”).

A költemény – ahogyan Faludi többi latin nyelvű verse is – feltétlenül érdemes a további, mélyrehatóbb tartalmi, filológiai vizsgálatokra, melyeket talán a most még lappangó Faludi-versek bevonásával végezhetünk majd el a jövőben.

Carmina Faludiana

Ad Celsissimum S.R.I. Principem Josephum e Comitibus de Battyán et Strattmann
Archiepiscopum Strigoniensem Primatem Regni Hungariae cum S. R. E.
Cardinalis renunciaretur.

Iam nostra implesti Diis Princeps vota secundis;

Culmine Te summo tuque, Tuique vident.

Nec per fortunae es gressus suffragia, quando

Aurea Te duxit Te praeiitque Themis.

5 Ille Tibi Praesul templum patefecit honoris.

Emeritumque operit Murice Diua caput.

¹⁹A fentebb már említett gróf Batthyány Lajos (1696–1765) kancellár, az utolsó nemzeti nádor volt. Batthyány Károly (1698–1772) Horvátország, Szlavónia és Dalmácia bánja, a hadsereg főparancsnoka volt. 1764-ben elnyerte a hercegi rangot. Vö. NAGY Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, I, Pest, 1857, 244–245.

Iam nunc scande Aras ardenti effultus ab Ostro;
 Inter Purpureos Inclytus Ipse Patres.
 Omnes gratantes, nemo inuidet, haec tua sors est,
 10 Atque simul uerae semina laudis habet.
 At Laudes refugis, sed refractaria fama
 Quo tu plus reprimis, personat, illo magis.
 Nata est Oenotriis terris, ubi Maxima Roma est,
 Proditus es, uulgat Roma, latere nequis.
 15 Nominis illa Tui Praeco est, et Pindarus illa,
 Et prope te cantat Regibus esse parem.
 Clarus erat Patruus, Clarus Pater, orbe fatente.
 Maximus Ille Sago, maximus Iste toga.
 Sanguine tu sequeris, Titulis praecedis utrumque,
 20 Iam Patruo major, major itemque Patre.
 Quippe Orbis Iudex,* et Cardio Religionis.
 Haec debes meritis nomina Magna tuis.
 Parcite Pierides, nisi surgat major Apollo,
 Hunc aequare ualet, nulla Thalia virum,
 25 Plaudite Batthyianides, Calathis date lilio plenis,
 Hic stirpis Vestrae est gloria, Culmen, Apex.
 Fastis Pannonides, exemplum adscribite Vestris,
 Posteritas Festis hunc memor adde diem!

Franciscus Faludi

* S. Bernardus, *Consideratio*, 14. [!]